

עיראק במשולש-הכוחות הצבאיים-מדיניים בעולם הערבי

מגמתה הצבאית של המדינה העיראקית

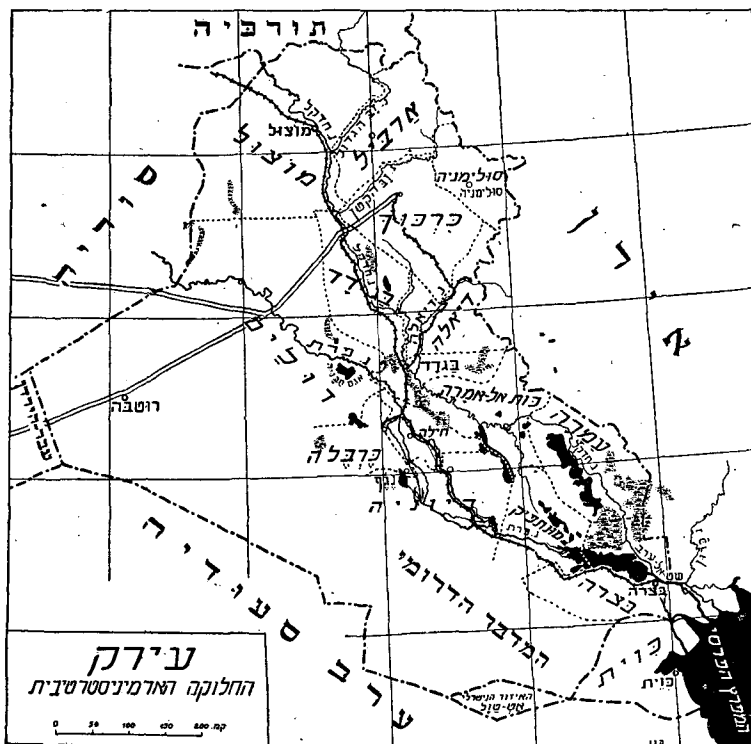
מכל ארצות-ערב השקיעה עיראק את המאמצים הגדולים ביותר בהקמת מנגנון צבאי מודרני. ביחוד יתבלט הדבר אם נשוה את אוכלוסייתה ומקורותיה הכלכליים והכספיים של עיראק כיום, לאלה של מצרים. אכן, בהתמודדות על ההגמוניה בעולם הערבי — הגמוניה שאי-אפשר לה בלי לפחות חזית-בנין צבאית רבת-רושם, גם כשאינן הרבה מאחוריה — מתחדש כאילו הניגוד המסורתי בין שני הקטבים שבועולם הקדמון: ארץ-היאור וארץ-הנהרניים. אלא שעתה, לעומת מצרים צפופת-האוכלוסיה ועתירת-היצור באופן יחסי — ולכן גם בעלת המשקל הסגולתי-משקי הרב ביותר בעולם הערבי, — הרי נמצאת ארץ-הנהרים חסרה את רוב האוכלוסיה היכולה להתקיים בה. ואם הוטל על שכם אוכלוסית עיראק, שהיא כחמישית בלבד מזו של מצרים, עולו של מנגנון-צבאי, שאינו נבדל בהיקפו אלא מעט-מזעיר מזה של ארץ-פרעה — הרי יש בכך משום עדות כאילו מידה רואים השושלת, השכבות השליטות והרוב הערבי של עיראק בהאדרת הכוח הצבאי את הדרך הן לשמירת שלימותה הפנימית של המלוכה מגוונת-התושבים, והן להגשמת שאיפות-התפשטות מרחיקות-לכת ולזכייה בכתר ההנהגה של ארצות-ערב שבמערבה של אסיה. וכן, בתקציב המדינה העיראקית, שהגיע השנה ל-23 מיליון דינר (לירה), דהיינו, המשתווה בקושי עם תקציבה של א"י, שאוכלוסיתה אינה אף כחציית אוכלוסית עיראק — נקבעו 27 אחוז לצרכי הכוחות המזוינים; ויחד עם המשטרה — 39 אחוז. מספרים אלה — ביחוד נוכח רמתם הכלכלית והסוציאלית של רוב תושבי עיראק — מדברים בעד עצמם, ומעידים דיים על מגמת המדינה הזאת, השואפת להפוך את ההכנסה מתשלומי חברות-הנפט הזרות למקור שליטה-בחרב בקרב ארצה ומסביב לה. לאור עובדות אלו מובנת רגישות ממשלת סוריה, למשל, לכוונות השושלת ההאשמית; ואין הדברים מצטמצמים בתחומי סוריה כלל וכלל.

גבולות, שכנים ובעיות

לעומת ראשית קיומה כמלוכה בפני עצמה הוקלו דאגותיה של עיראק לגבי בטחון-גבולותיה ושלומם — לפחות במה שנוגע לשכניה הבלתי-אמצעיים. המתיחות ביחסים עם תורכיה, שמקורה בסיפוח מחוז מוסול לעיראק בשנות העשרים והורגשה במיוחד במשך תריסר שנים בתחומה הצפוני של עיראק, שהיה מועד למרידות כורדיות ולפשטות של כנופיות תורכיות, — פגה וכלא-היתה; במקומה באה מידה מסוימת של שיתוף בין שתי המדינות, תחילה — בשל הרצון המשותף להיפטר ממכת המרידות הכורדיות בשתי המדינות, ואח"כ — גם כפרי חששות

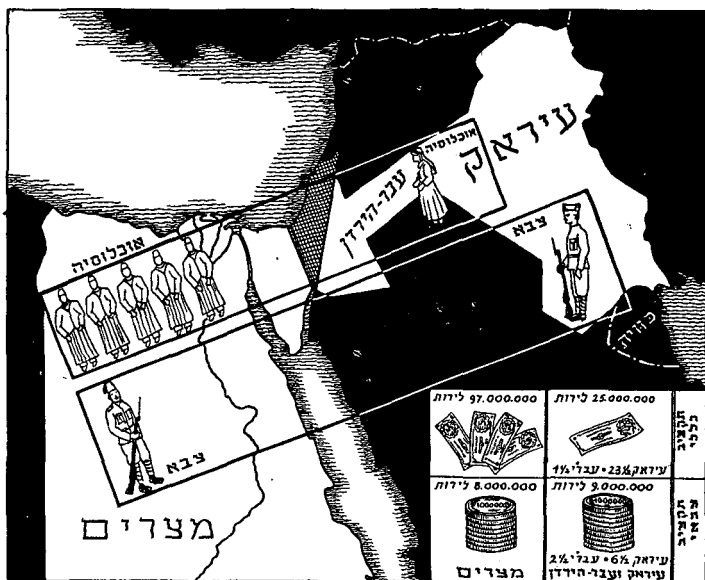
משותפים לצפוי מעבר ברית-המועצות. עיראק, על ישובה המגוון, יתכן כי משכה בעבר (כמו צפון-סוריה, חלב וג'זירה) את תורכיה לנסיגות של התפשטות מחודשת, בכיבוש או בהטלת שררה, לעבר דרום-מזרח. אך כל עוד יתמיד המצב דהאידינא ביחסים שבין המעצמות הגדולות, ומעמדה של תורכיה בתוך זה לא ישתנה, — אין יסוד לעיראק כי תחרד למעשי-איבה מצד תורכיה.

גם הגבול הארוך של עיראק כלפי מזרח, שאף הוא, בדומה לגבול התורכי, רצוף רכסי-הרים ומבוחר ביותר, ועלול לשמש איזור-הסתננות מצוין לנסיגות-התערבות מצד שכן אויב ותקיף, אינו עוד בחזקת אותו מקור-סכנות; מכל-מקום, לא בחלקו-הדרומי — כפי שנראה היה בשנים הראשונות לאחר ביטול המנדט הבריטי. פרס של היום אינה דומה לזו שבימי ריזה-שאח פחלוי. שאיפות-התפשטות — ממנה והלאה; ולאחר שחילצה את אורב-יג'אן מידי ההשפעה הסוביטית, אדיר חפצה לקיים ולהבטיח מה שבידיה; במידה שתרצה בהחזרת אבידותיה בשטחים ערביים — לא תהיה המשאלה מופנית אלא כלפי איום במפרץ-הפרסי; אין, איפוא, לעיראק יסוד בלתי-אמצעי לחשוש להתחדשות הריב על גדתו השמאלית של נהר שַׁטְט־אל-ערב הגדול (מיוגם של פרת וחידקל) ועל האיים הסמוכים — מקום שהוא בעל ערך תחבורתי ואיסטרטגי

כל לי, אך באשר לעיראק גופה — כמוהו כמחצית שער־הכניסה שלה עצמה; אדרבה, הלאומיות האיראנית הלוחמת, שהיתה אולי יכולה לזעזע בהסתערותה את יסודות המדינה העיראקית (שדרך־אגב, רוב אוכלוסיתה המוסלמית הוא שיעי, כלומר מושפע מבחינה דתית מפרס), לא זו בלבד שאינה נראית, בשעה זו, אלא שהשבטים הערביים בדרום־מערבה של פרס עצמה מילאו בשנה־שנתיים האחרונות תפקיד פעיל מאוד, בקיימם „לחץ“, עד כדי „מרידה“, על ממשלת איראן — לחץ שהיה לה מאוד לרצון, כמשקל־שכנגד לשלטון האוטונומי באזרבייג'אן¹. יתר על כן: כל עוד נתונה איראן להשפעתה המכוונת של מדיניות אמריקאית־בריטית, אין לחכות לזעזועים רציניים בינה לבין עיראק, בשל אותו „חשש מצפון“.

שונה במידת־מה הנו המצב בגיזרת־הצפון של הספר המזרחי. כאן מופיע בפועל, מפעם לפעם, גורם לאומי, שאינו קשור ביהסי־ממשלות דוקא — הלא הם הכורדים. מסעי „הלוח וחזור“ של מחנה הכורדים משבטי באַראַזני ופשיטותיו², הוכיחו, עד כמה אין גבול זה בחזקת בלתי־חזיר כלל וכלל. אכן, גם כאן, לעתים, יד ממשלות זרות באמצע, ובזמן האחרון הולכת „הסכנה הכורדית“ ומזדהה, בהכרת שליטי עיראק, עם „הסכנה הסוביסטית“ — ביחוד מאז שוכנים־כבוד פליטי־באַראַזני בתחום אזורבייג'אן המועצתית. מכאן — ריכוז תשומת־לבו של הצבא העיראקי גייסות־העזר שלו (הג'נדרמריה) אל הגבול הצפוני והצפון־מזרחי.

המאזנים המצריות־ההאשמיות

- ראה „מערכות“, חוב' ל"א—ל"ב, עמ' 112; חוב' ל"ה, עמ' 87—85, „שבטית הסוררים של דרום־פרס“, חוב' ל"ו, עמ' 72—67, „מרידת השבטים בדרום־פרס“, וחוב' ל"ח, עמ' 82—80, „על מסע אורבייג'אן, דצמבר 1946“.
- ראה „מערכות“, חוב' ל"ג—ל"ד, עמ' 116, וחוב' מ"ב—מ"ג, עמ' 105—104.

משך שנים רבות איימה על עיראק סכנת הפשיטות (היו שחששו גם לפלישה רבתי) מעבר דרום-מערב: — מצד ערב-הסעודית. גם נטיותיה הטבעיות של מדינת-הבדדים המובהקת, מצבה הגיאוגרפית וה"גיאוגרפיות" של עיראק כלפיה, וגם חשבונות שושלתיים שבין בני-סעוד וההאביים לבין צאצאי ההאשמיים, שהיו בשעתם השריפים של מכה, — החריפו את היחסים והעמידו לא-פעם את עיראק בפני איום מעבר המדבר, שבעצם רק התמיכה הבריטית (בעיקר ב־28—1927 — ראה, "מערכות" כ"ד — כ"ה, עמ' 29—30) התגברה עליו בעוד מועד. אכן, גם מצד זה נשתנה המצב מאז — עכ"פ, לעת-עתה. ואם לא יבוא במשך השנים הקרובות שינוי בולט בהרכבו וכוחו של הצבא הסעודי, יכולה עיראק לראות עצמה בטוחה פחות או יותר בפני זעזועים מדרום, על אף כוחם הדתי-קנאי של ההאביים, ועל אף חולשתה החברתית והארגונית של המדינה העיראקית מבפנים. שלושה גורמים מסייעים לכך: קדמתה היחסית של עיראק בארגון צבאה וחיונו; תוספת-בעל-ברית רציני — הצבא ה"האשמי" של עבר-הירדן (ה"לגיון הערבי"). שעצמתו היא, לפחות, כמחצית עצמתו של צבא-עיראק עצמו; והשפעת מעצמות-המערב, שחוקה עליהן כי ישתדלו למנוע בשנים הקרובות ריב-דמים בין מדינות ערביות אלו.

גבולה של עיראק, הדינמי ביותר מבחינה מדינית, הוא גבולה כלפי צפון-מערב — עם סוריה; ומבחינה אחרת — גם כלפי מערב — עם עבה"י. אשר לזה האחרון, הרי יתכנו כאן תמורות שביחסים-ברית ואף תמורות במבנה הקונסטיטוציוני (ראה "מערכות", חוב' מ"א, את הרשימה "חוזה עיראק-עבה"י", עמ' 108), אך אין לחשוב על התנגשויות בין שתי המלכויות בנות השושלת האחת. אולם, מבחינה ידועה יתכן לומר, כי אין ביחסי-הברית עם עבר-הירדן אלא משום הארכתה לעבר המערב של החזית העיראקית, המופנה דרומה, כלפי המדבר הערבי-סעודי. אך — על אף הפחתה זו במידת הסכנה הצפויה לשלומה של עיראק עצמה מצד ההאביים, מוסיף ספר מדברי זה להיות בגדר חזית-שבכות. חזית על שום מה? — משום שאיפותיה של עיראק (או של השושלת ההאשמית).

עיראק, בתורת מדינה, מבקשת לעצמה מוצא אל הים המערבי, אל חופי "הים הגדול". בזה היא רואה לעצמה את הערובה לבצרון מעמדה בעולם הערבי, ולהגמוניה-למעשה בחלקו שבאסיה. ע"י כך היא מקווה גם להיות למדינה הערבית היחידה, שלה גם מקורות-נפט עשירים וגם מוצא-נפט בלתי-אמצעי, בחוף הים-התיכון (טריפולי, וכחון יותר רחוק — גם חיפה). בראותה את עצמה כמלקטת-בכוח של ארצות-הערבים הצפונית שבאסיה, מפתחת בקרבה המדינה העיראקית (ביתר דיוק — שכבתה השלישית, הדקה למדי) מעין תסביך של שאיפות מקדונית הקדמונית: מה המלך פיליפ סיפח את החוף, המיושב-יווני, של הים האגאי, כן גם מלכי הבית ההאשמי יספחו את סוריה מגווונת-האוכלוסים, לרבות הלבנון בעלת הצביון הנוצרי, ובעזרת אלה — אף את א"י, היהודית-למחצה. בנקודה זו, בחלומות ה"פיליפיים" וה"אלכסנדריים" של בני ההאשמים, מתמזגים יחד יצריה של המדינה העיראקית — שחזונה-לבאות מגיע, כביכול, לימי מלכי בבל ואשור הקדומים — וענינה של השושלת המולכת. לאור מגמות כאלו יש לראות גם את תכניות "סוריה-רבתי" (על כך,

ביתר פירוט, ראה עוד בפרק על "צבאה של סוריה" שבסדרה זו). לגבי השטחים הסוריים שונה סוג ה"דינמיות", בו נוקט כאן הגוש האשמי — שהוא מקיים אותה כבר כיום באמצעים תעמולתיים-מדיניים, ושנראה כי מוכן הוא לפתחה ולהשלימה, בשעת-הכושר, אף באמצעים צבאיים. כי כאן המדובר הוא לא בברית עם ענף קיים של השושלת האחת, כי אם בנסיקן הטלת השושלת — כצעד ראשון, לפחות — על סוריה-המדינה (בלי הלבנון). תנאיה הפנימיים של סוריה פותחים, לעתים, פתח תקווה לאפשרויות כאלו; יחסי-הכוחות הצבאיים (עם סוריה בפני עצמה) מעוררים לכך; ואף אופי הגבולות אין בו משום הכבדה: לא לכניסה דרך גזירה, בדרך המקומרת של "הסהר הפורה", ולא לקפיצת-דרך, על-פני המדבר הסורי (דרך תדמור, או דרך "שבע הבארות") ישר אל לב מדינת-סוריה. רק שלושה גורמים יכולים לסכל נסיונות מסוג זה: הראשון — והאדיר שבהם — הוא ה"אטו", שיש בכוח מעצמות-המערב (וארה"ב — בראש-וראשונה) להטילו; השני — הוא ה"קוטב" האחר של העולם הערבי-המיושב — מצרים; השלישי — הקרוב שבהם, והדרך ביותר למניעת תמורות כאלו — היא שושלתה והאבית של ערב הסעודית.

הצמלבויות שאיפות ההגמוניה

וזוהי הסיבה שבגללה רואה גם היום, "הגוש האשמי" את גבולותיו הדרומיים כחית-בכוח. אכן, "מלחמה-זעירה" פוליטית מתנהלת בה, בלי הפסק, גם כעת (תצוין חדירת ההשפעה הסעודית בזמן האחרון לתוך פוויית, על חשבון ההשפעה העיראקית — ראה "מערכות" חוב' מ"ב — מ"ג, עמ' 99—100). אך המבחן יבוא ברגע של נסיון ממשי להגשמת "סוריה-רבת", ודריכותם של המצבים האפשריים עוד תגבר אז בשל קיומו של "הגשר האשמי", התוצה את קדמת אסיה, ממפרץ-עקבה ועד למפרץ הפרסי, ע"י רצועה רצופה של אדמות עבה"י ועיראק. לגבי סעודיה הופך "גשר" זה להיות ה"חיץ" ההאשמי, המפריד בינה לבין סוריה, ואשר יגרו, עם כל נסיון סעדי להתערב באופן בלתי-אמצעי וממשי, מצדה-היא, בעינים הסוריים, לידי הכרח של פגיעה בשטחים האשמיים. מכך נובעת דרישתו של אבן-סעוד להעניק לו, "פרוודור" טריטוריאלי,

הגשר-החיץ "האשמי"

בפינתו הדרום-מערבית של "הגשר" — עקבה. בפינתו הדרום-מזרחית — בצרה; במרכז הקשת, לא רחוק מגבול עיראק-עבה"י — רוטבה.

לשם חיבור בין סוריה לסעודיה, בתוך ה"פרוודור" ההאשמי (כמובן, בתוך הטריז, הנטוי מזרחה, של השטח העבר-ירדני). וטענה חדשה עמו: הדבר נחוץ לו לשם קיום בטחונו של צינור-הנפט הערבי החדש, העובר מסעודיה אל הים-התיכון, מכל הפרעה האשמית (ועם זה — מתאפשר ממילא המגע עם שבטי רואלה שבמדבר הסורי, הנזטים מאז ומתמיד לצד הנהאבים). אך כאן מצטלבים, כנראה, שני קווי-גורל: כל "פרוודור" סעודי מוכרח לפגוע אותה פגיעה עצמה בצינור-נפט ה"האשמי" — מוסולית-יפה, וסיכומו של דבר: אם שדה-המערכה הפוליטי להכרעת גורלה של "סוריה-רבתי" מונח, בראש-וראשונה, בסוריה עצמה, — הרי זירת-החזיון הצבאית, בה עלול בזמן מהזמנים להגיע ענין זה לידי הכרעה, מקומה ב"חזית-המדבר" העיראקית-עבר-ירדנית: בצרה-רוטבה — עקבה.

אכן, תמונה זו של המאזנים המדיניים-צבאיים לא תהיה שלמה או מציאותית כל-עיקר, בלי שיודגש בה מחדש מקומה של מצרים. מדינה זו — שצבאה נופל, כנראה, כיום במספרו במידת-מה ממספרם הכולל וציודם של שני הצבאות ההאשמיים (המונים יחד לא-פחות מ-40 אלף איש, אך אפשר שגם כ-50 אלף) — מהווה בכ"ז את הגורם המשקי, הדימוי-גרפי, התרבותי והמדיני הגדול ביותר שבעולם הערבי. ובמידה שמצרים תראה לא את סעודיה כי אם את עיראק המתפשטת כ"קוטב" המנוגד לעצמה — יתכן כי תשותף גם יד מצרית מסייעת בהופעותיה האפשריות של סעודיה. גם בנקודה הגיאוגרפית היחידה של "כמעט-מגע" מצרי עם שטחים האשמיים, בסביבת עקבה — אפשר כי יתגלו עוד, במפתיע, חשבונות מצריים מרחיקי-לכת. גם בסוריה ובלבנון עלולה מצרים, שלפני 100 שנה כבר החזיקו פעם צבאותיה בשטחים אלה, — להופיע כמשקל-שכנגד לעיראק; וזה ביחוד בלבנון, שלגבי מדינה זו אין מקום רב באפטרופסות סעודיות (כלומר מושלמית, וקנאית). ואפשר, כי אחד המניעים החזקים ביותר של מצרים להתנגד לכל צורה ממשית של ממלכתיות עברית בארץ-ישראל יסודו בזה, כי על-ידי כך היתה מצרים מנותקת בעתיד מכל מגע גיאוגרפי-פוליטי עם השטחים הסוריים (וגם ערביים אחרים), שהיו נופלים אז ממילא לחיק ההגמוניה ההאשמית. עיראק ה"בבלית" מזה, ומצרים, "יורשת-פרעה" — מזה, והכוח המדברי-הגמיש, הסעודי, כמועמד השלישי, להתפשטות ולהשפעה — זהו כיום המשולש הריאלי של כוחות צבאיים-מדיניים בעולם הערבי העצמאי.

כבוד האדם של היהודים אינו אפשרי אלא בתנאי שוויון לאומי עם יתר האומות. אינו אפשרי אלא אם כן יוכלו היהודים ליהנות לפחות בפינה אחת של העולם מן הכבוד וההגנה הכרוכים במעמד ממלכתי. — — — לכל שכניהם מדינות משלהם וגם להם דרושה מדינה יהודית משלהם. — — — שום דבר לא יבלום בנפשם את התשוקה לחירות בארצם שלהם. ואם ירצו לשלול את המגיע להם — לא יכנעו.

מדברי מ. שרתוק בפני עזרת האו"ם